

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-01/190-204>

УДК (UDC) 94 : 929.6 (49) "16"

ON THE STUDY OF CAST-IRON FIREBACKS OF THE «COLD GOLDEN AGE» OF THE DUTCH REPUBLIC

Taras Batenko*

Abstract

The purpose of this study is to explore the historical, cultural, and economic role of cast-iron firebacks («firebacks») in the context of the development of the Dutch Republic during the Little Ice Age of the 17th century.

Methodology. The study employs an interdisciplinary approach that combines historical analysis, iconographic research on firebacks, and climate reconstructions to examine the impact of climatic conditions on the development of production, art, and daily life in the Netherlands.

Scientific novelty. For the first time, the study analyzes the design specifics and symbolism of ‘Dutch’ cast-iron firebacks in the context of the cultural identity of the Dutch Republic. It describes their role as markers of social and political changes, particularly in the context of the struggle for independence and economic prosperity amid climate challenges.

Conclusions. Cast-iron firebacks, or firebacks, became an important element of the material culture of the Dutch Republic during the Little Ice Age, which was characterized by cold winters. The Republic, known for its economic strength and ability to adapt to adverse climatic conditions, successfully applied advanced metallurgy technologies, particularly in the production of cast-iron firebacks for heating homes. Firebacks were not only practical household items but also significant cultural and political symbols. Their typology and design reflected key features of Dutch culture, particularly the importance of the sea, which played a crucial role in the development of the Dutch economy and navy, as well as the struggle for independence and the resilience of the Netherlands against external threats.

The firebacks often feature maritime-themed symbols that emphasize the significance of fishing and trade routes for the economic stability of the Republic. For example, arched borders with marine motifs such as shells or dolphins strengthen this image. Political themes, such as the scene of ‘Our Lady of Holland’ on the ‘Pro Patria’ fireback, symbolize not only national pride but also the active involvement of women in the fight for rights and freedom, which had significant importance for the Republic in its struggle for independence from Spain.

Thus, cast-iron firebacks are important not only as elements of daily life but also as cultural and political symbols that reflect the internal resilience and national identity of the Dutch Republic. They are an integral part of the ‘Cold Golden Age’, a period when the Dutch were able to build one of the strongest economies in Europe by adapting their strategies to the harsh climatic conditions of the Little Ice Age.

Keywords: Dutch Republic, firebacks, cast-iron firebacks, Little Ice Age

* PhD in Political Science, Associate Professor, People’s Deputy of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
E-mail: batenko.scientist@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6588-2192>

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ КАМІННИХ ЧАВУННИХ ПЛИТ «ХОЛОДНОГО ЗОЛОТОГО ВІКУ» НІДЕРЛАНДСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ**Тарас Батенко*****Анотація**

Мета роботи – стаття досліджує історичну, культурну та економічну роль камінних чавунних плит («фаербеків») у контексті розвитку Нідерландської Республіки в умовах Малого льодовикового періоду 17 століття.

Методологія. Використано міждисциплінарний підхід, що поєднує історичний аналіз, іконографічне дослідження плит та кліматичні реконструкції, для вивчення впливу кліматичних умов на розвиток виробництва, мистецтва та побуту в Нідерландах.

Наукова новизна – вперше проаналізовано специфіку дизайну та символіку «голландських» чавунних плит у контексті культурної ідентичності Нідерландської Республіки. Описано їхню роль як маркерів суспільних і політичних змін, зокрема боротьби за незалежність та економічного процвітання в умовах кліматичних викликів.

Висновки. Камінні чавунні плити, або фаербекі, стали важливим елементом матеріальної культури Нідерландської Республіки в період Малого льодовикового періоду, що був охарактеризований холодними зимами. Республіка, що відзначалася економічною потужністю та здатністю адаптуватися до несприятливих кліматичних умов, успішно застосувала новітні технології в металургії, зокрема виробництво чавунних плит для обігріву житла. Фаербекі стали не лише практичними елементами побуту, але й важливими культурними і політичними символами. Їхня типологія і дизайн вказували на характерні риси голландської культури, зокрема на важливість моря, яке відіграло ключову роль у розвитку голландської економіки та флоту, а також на боротьбу за незалежність і стійкість Нідерландів перед зовнішніми загрозами.

На плитах часто зустрічаються символи морської тематики, що підкреслюють значення рибальства та торговельних маршрутів для економічної стабільності Республіки. Наприклад, аркові бордюри з морськими мотивами, такі як раковини або дельфіни, підсилюють цей образ. Політичні теми, що зображають боротьбу за свободу, наприклад, сцена з «Дівою Голландії» на плиті «Pro Patria», символізують не лише національну гордість, а й активну участь жінок у боротьбі за права та свободу, що мало важливе значення для республіки в умовах боротьби за незалежність від Іспанії.

Отже, чавунні камінні плити виявляються важливими не лише як елементи побутового вжитку, але й як культурні та політичні знаки, які відображають внутрішню стійкість та національну ідентичність Нідерландської Республіки. Вони є невід'ємною частиною «Холодного Золотого віку», періоду, коли голландці змогли побудувати одну з найсильніших економік у Європі, адаптуючи свої стратегії до суворих кліматичних умов Малого льодовикового періоду.

Ключові слова: Нідерландська республіка, фаербекі, камінні чавунні плити, Малий льодовиковий період

Цитування: Батенко, Т. (2025). До питання вивчення камінних чавунних плит «Холодного золотого віку» Нідерландської республіки. *Консенсус*, 1, 190–204. <https://doi.org/10.3110/consensus/2025-01/190-204>

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/155>

* кандидат політичних наук, доцент, народний депутат Верховної Ради України, Київ, Україна. E-mail: batenko.scientist@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6588-2192>

Постановка проблеми. Дослідження матеріальної культури Нідерландської Республіки в період Малого льодовикового періоду має важливе значення для розуміння історичних процесів, що формували економічну, соціальну та культурну унікальність цього регіону. Одним із визначальних елементів побуту того часу були камінні чавунні плити – фаербeki. Ці предмети не лише виконували функцію обігріву помешкань у холодних кліматичних умовах, а й ставали носіями культурної ідентичності, політичних ідей та естетичних смаків доби.

У контексті історії Нідерландської Республіки, яка характеризувалася значними економічними досягненнями, розвитком морської торгівлі та боротьбою за незалежність, фаербeki виступають символами адаптації до кліматичних викликів та відображенням національної самобутності. Проте ця тема досі не отримала належної уваги в історичних дослідженнях, особливо щодо аналізу дизайну та символіки чавунних плит як маркерів суспільних змін.

Аналіз останніх досліджень. Питання матеріальної культури в контексті кліматичних змін і соціальних трансформацій піднімалося в багатьох працях. Д. Дегрут¹ звертає увагу на вплив Малого льодовикового періоду на економічну та культурну адаптацію Нідерландів. Його праця слугує важливим фундаментом для аналізу зв'язку між кліматичними умовами та побутовими практиками. Дослідження С. Вайта² розкриває глобальний вплив кліматичних змін, пропонуючи ширший контекст для розуміння адаптаційних стратегій. У цьому сенсі, використання чавунних плит можна вважати однією з таких стратегій.

Значення металургії та її роль у матеріальній культурі Європи аналізує Дж. Гуді³. Його підхід дозволяє оцінити фаербeki не лише як побутовий предмет, а й як результат економічного прогресу. Робота М. Ходжкінсона⁴ зосереджена на подібних виробках у Британії, проте її висновки щодо дизайну й технік лиття мають спільні риси з голландським виробництвом, що дозволяє провести паралелі. У дослідженні В. Герскамп⁵ чітко простежується зв'язок між релігійною символікою і дизайном камінних плит. Це відкриває можливість для інтерпретації культурного значення фаербеків у Нідерландах. М. Карпентьє⁶ надає цінну інформацію про технічні аспекти виробництва і типологію камінних плит, хоча більшість його даних стосуються французького контексту. Водночас це дозволяє зрозуміти впливи інших європейських шкіл на голландську традицію.

¹ Degroot D. *The Frigid Golden Age: Climate Change, the Little Ice Age, and the Dutch Republic, 1560-1720* (Studies in Environment and History). Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

² White S. The Real Little Ice Age. *Journal of Interdisciplinary History*. 2014. Vol. 44, No. 3. P. 332. DOI: https://doi.org/10.1162/JINH_a_00574

³ Goody J. *Metals, Culture and Capitalism: An Essay on the Origins of the Modern World*. New York: Cambridge University Press, 2012. 251 c.

⁴ Hodgkinson J. *British cast-iron firebacks of the 16th to mid 18th centuries*. King's Lynn: Hodgdersbooks, 2010. 184 p.

⁵ Herskamp W. *Die Eiserne Bibel. Alte Ofen - und Kaminplatten im Rheinland mit Bildern zur Bibel nach Holzschnitten und Kupferstichen der Meister des 15. bis 17. Jahrhunderts*. Aachen: Helios, 2007. 13 c.

⁶ Carpentier H. *Plaques de cheminées*. T. 1. Paris: [б.в.], 1912. 422 c. Репринт, видруковано у м. Осер (Auxerre).

Символіка та культурна ідентичність Нідерландів в «Золотий вік» досліджені в роботах Й.Л. Кьорнера⁷ і Дж. Кеннеді⁸. Їхній аналіз іконографії може бути застосований для вивчення символів, які прикрашали чавунні плити.

Отже, попри наявність окремих досліджень, проблема чавунних камінних плит у контексті Малого льодовикового періоду та соціокультурних змін Нідерландської Республіки потребує подальшого вивчення з акцентом на міждисциплінарний підхід. Це дозволить глибше зрозуміти їхню роль як маркерів економічних, політичних і культурних процесів.

Зима і голландський стиль чавунних фаербеків під час Вісімдесятирічної війни за незалежність. Нідерланди, або Республіка Сполучених Провінцій, є одним із найвдаліших прикладів процвітаючої європейської економіки в умовах Малого льодовикового періоду 17 ст. Дослідники майже безапеляційно стверджують, що «голландці користувались, мабуть, найбільш стійкою економікою у світі у час найгіршого у Північній півкулі LIA (з кінця 16 по 17 століття) з незначною шкодою (для себе) від кліматичних змін»⁹. Голландці проявили унікальну стійкість до холоду, яку американський історик Дагомар Дегруд назвав «Холодним Золотим віком» Нідерландської республіки¹⁰. Здійснення ефективного державного управління, довгострокової адаптації своєї інфраструктури, корегування сільськогосподарської та транспортної діяльності допомогло Нідерландам впоратися з серйозними викликами клімату і стати країною з передовою економікою у тодішній Європі.

Металургійна промисловість – доменні печі, які працювали з залізною рудою та ливарні цехи переважно були зосереджені в Арденнському масиві, на просторах якого лежали Південні Нідерланди (сучасна територія Бельгії, Люксембургу і північної Франції).

Територія сучасної Бельгії наприкінці Середньовіччя мала розвинену металургійну промисловість і перетворилася в один із центрів сталеливарної промисловості у Західній Європі, стала двигуном революційного переходу від традиційної (античної) прямої металургії заліза до непрямої (сучасної) залізної металургії. Осередки цієї промисловості були зосереджені в південних та східних регіонах сучасної Бельгії: графство Ено і Намюр, князівство Льеж, герцогство Люксембург формували північно-західну межу величезного «залізного басейну», який також включав Рейнську область (Вестфалія, Ейфель, Лотарингія, а також Шампань). З 13 ст. князівство Льеж і графство Намюр були відомі своїм виробництвом і експортом заліза до Франції, Голландії, Священної Римської імперії

⁷ Koerner J.L. Bosch and Bruegel: From Enemy Painting to Everyday Life. Princeton: Princeton University Press, 2016. 332 с.

⁸ Kennedy J.C. Een beknopte geschiedenis van Nederland. Amsterdam: Prometheus, 174-177.

⁹ White S. The Real Little Ice Age. *Journal of Interdisciplinary History*. 2014. Vol. 44, No. 3. P. 332. DOI: https://doi.org/10.1162/JINH_a_00574

¹⁰ Degroot D. The Frigid Golden Age: Climate Change, the Little Ice Age, and the Dutch Republic, 1560-1720 (Studies in Environment and History). Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

та Англії¹¹. Найстаріша залізна арматура, зафіксована в регіоні Маас, розташована на горищі в трансепт собору Святого Павла в Льежі, датована 1252 р. Згодом, у 16 ст., валлонські залізорудні майстри здійснили експансію на територію північно-західної Європи, через що історики можуть говорити про активне просування сучасної залізної металургії – валлонського непрямого методу ливарного процесу. Водночас цій експансії постійно шкодили глобальні геополітичні катаклізми: Столітня війна, Тридцятилітня війна, військові кампанії Людовика XIV. Король Іспанії Філіп IV у 1624 і 1627 рр. змушений був забороняти майстрам кузень Валлонії залишати країну до відновлення миру¹².

У північних Нідерландах ливарні цехи розвивалися на основі імпортованої залізної руди, але її питома вага у республіці була невелика¹³. Із заснуванням Нідерландської республіки та завершенням періоду Тюдорів в Англії, відбувся прогрес у використанні цими країнами металів, зокрема заліза і чавуну. Це відбулося шляхом розв'язання проблеми тепла і палива: Нідерланди загалом, так і Голландія зокрема, використовувала торф як основне паливо, а Британія – свої численні запаси вугілля і залізної руди, з якої виплавляла чавун¹⁴.

Нідерландські чавунні камінні плити насправді не були речами, виготовленими у самих Нідерландах. Термін «голландська» камінна плита стосується не походження, а типології. Це були фаербеки, відлиті для голландського ринку, а також в широкому сенсі для європейського та англійського ринку на території сучасної Німеччини. Йдеться насамперед про князівство Нассау-Зіген в північно-західній Німеччині (регіон Зігерланд, Рейнський масив), в якому існували металургійні заводи. Князівство тоді перебувало під владою гілки голландського королівського дому Орансько-Нассауської династії.

Декоративні ескізи й матриці для чавунних плит Нідерландів були зроблені фламандським скульптором Артусом Квеллінусом Старшим (Artus Quellinus de Oude; 1609–1668) та його школою. Перші плити для нідерландського ринку були виготовлені в час війни за незалежність республіки під керівництвом Йогана Моріца Нассау-Зіген у доменних печах Зігерланда (див нижче також плита Георг-Фрідріх Нассау-Зіген 1668–1674). Згодом, коли фламандські художники були залучені у революційні потрясіння, плити Зігерланда для Нідерландів у другій половині 17 ст. виготовляли за ескізами нідерландських художників¹⁵. Також фаербеки для голландського ринку

¹¹ Yante J.-M. Provenance, acheminement et mise en œuvre du fer dans le bâtiment: le cas du Pays Mosan. XIVe–XVIe siècles / O. Chapelot, P. Benoît (Eds.). *Pierre et métal dans le bâtiment au Moyen Âge*. Paris, 1985. P. 293–303.

¹² Ronvaux M. Le charbon de bois, clé de la sidérurgie namuroise. *Cahiers de Sambre et Meuse*. 2020. No. 3. C. 237.

¹³ Neumann J. Great Historical Events That Were Significantly Affected by the Weather: 3, The Cold Winter of 1657–58, The Swedish Army Crosses Denmark's Frozen Sea Area. *Bulletin of the American Meteorological Society*. 1978. № 59 (11). P. 1432–1437.

¹⁴ Goody J. *Metals, Culture and Capitalism: An Essay on the Origins of the Modern World*. New York: Cambridge University Press, 2012. 251 p.

¹⁵ Herskamp W. Die Eiserne Bibel. Alte Ofen- und Kaminplatten im Rheinland mit Bildern zur Bibel nach Holzschnitten und Kupferstichen der Meister des 15. bis 17. Jahrhunderts. – Aachen: Helios, 2007. 13 s.

виготовляли на території Арденського басейну в Південних (Іспанських) Нідерландах – сучасні Бельгія, Люксембург, найактивніше протягом другої половини 17 – початку 18 ст.

Рис. 1. Ван Гог «Камін» (1889)

У північних Нідерландах, відтак у незалежній республіці її до кінця 19 – початку 20 ст. обігрів житла відбувався переважно завдяки функціонуванню великих камінів, як це видно з численних малюнків художників того часу, включно з Вінсентом Ван Гогом (його малюнок олівцем «Камін», 1889 рік (рис. 1). У 17 ст. почали з'являтися перші печі, або ж закриті чавунні шафи. На рубежі 19–20 ст. у відкритий камін почали ставити різноманітні печі, з виходом труб у відкриті димоходи, не руйнуючи самого каміну. Плити, поставлені всередину каміну для відбивання потоку тепла, у Нідерландській республіці з'явилися доволі пізно, на початку 17 ст. і набули поширення у другій половині 17-го – початку 18 ст. До цього безумовно спонукали відносно холодні зими 17 ст. Скажімо, температура взимку 1657/58 рр. у Нідерландах склала бл. 1°C, вона була на ~4°C холоднішою, ніж за період 1931–1960 рр.¹⁶ Холодні зими не були рідкістю і в інші роки. Майстер «голих» голландських інтер'єрів Якоб

¹⁶ Neumann J. Great Historical Events That Were Significantly Affected by the Weather: 3, The Cold Winter of 1657–58, The Swedish Army Crosses Denmark's Frozen Sea Area. *Bulletin of the American Meteorological Society*. 1978. Vol. 59, No. 11. P. 1434. DOI: [https://doi.org/10.1175/1520-0477\(1978\)059<1432:GHETWS>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1175/1520-0477(1978)059<1432:GHETWS>2.0.CO;2)

Врель (гол. Jacob Vrel; 1617-1662) на картині «Молода жінка в інтер'єрі» бл. 1660 року (Національна галерея мистецтв», Вашингтон) та на деяких інших роботах зобразив ледь помітні контури невеликого фаєрбека у каміні (рис. 2).

Рис. 2. Якоб Врель «Молода жінка в інтер'єрі» (бл. 1660)

Голландські плити легко відрізнити від інших. У них немає тієї монументальності, характерної для французьких, англійських чи плит з Габсбурзької Іспанії, які вказували на міцну централізовану державу чи абсолютну монархію. Ці плити менш габаритні та врази легші від своїх французьких чи англійських зразків. Вони часто аркової прямокутної форми з окантовкою; центральні сцени представляють мальовничі, релігійні, алегоричні, громадянські патріотичні сцени; довкола центральної сцени арковий прямокутний бордюр з філейним кантом і повторюваним листовим малюнком; зверху – раковина гребінця між двома

дельфінами чи морськими зміями, саламандрами тощо. Морська тема невід’ємна. Голландські рибалки взагалі вдосконалили способи зберігання риби, а малосольний «голландський оселедець» став сертифікатом якості. І цей сертифікат у вигляді морських мешканців увінчував аркову панель камінної плити. Голландський фаєрбек був віддзеркаленням тих речей, які були важливі для республіки. Отож перше, що впадало в око – це важливість моря. У 1635 р. флот Нідерландів налічував сімсот тисяч тонн і чотири тисячі вісімсот суден – це більше, ніж у флотах всіх європейських держав разом¹⁷. Друге – це здобута у боротьбі незалежність і статус найвільнішої економіки у тодішньому світі.

Голландські форми плит (поширені також у бельгійській Фландрії) з нетиповими на ринку візерунками створили нову хвилю їх імпорту, насамперед в Англію, починаючи з другої половини 17 ст. З’явилася також чимала кількість голландських копій, виготовлених безпосередньо в Англії¹⁸. Масовій моді в Англії на такі фаєрбеки слід завдячувати уродженцю Голландської республіки Вільгельму III Оранському, який був намісником республіки (штатгальтером) і вивів країну з кризи. Згодом протестант Вільгельм III очолив в Англії переворот і скинув з монаршого престолу католика Якова II. Отож, Вільгельм III Оранський до своєї смерті у 1702 р. правив Англією, Шотландією, Ірландією і зберіг свою владу у Нідерландах. Вплив Республіки посилювався на британський дизайн, в тому числі це торкнулося камінних плит. Перевидання цих плит триває фактично досі.

У Нідерландській республіці, яка боролася проти іспанського гніту, доволі поширені на чавунних плитах політичні та громадянські теми. Зокрема фаєрбек «Pro Patria» (рис. 3), один із найбільш популярних у Голландії (з’явився приблизно 1644 р.)¹⁹, зображає молоду Нідерландську республіку в особі «Діви Голландії» – прототипу Діви Марії. Жінка була не лише символом боротьби за свободу проти іспанського гноблення, але й стояла на чолі податкових бунтів у Нідерландській республіці²⁰. На чавунній плиті Діва в солдатському капелюсі стоїть поряд із мілітаризованим Голландським Левом, що її захищає²¹. На цьому рельєфі войовнича служниця у своєму голландському саду з плетеною огорожею сміливо хапає спис із Капелюхом Свободи на вістрі²². Гасло «Pro Patria» – «За Вітчизну» над головою Діви доповнює асоціацію з повстанням проти тиранії Філіпа II та боротьбою за незалежність.

¹⁷ Турунен А. Забуті історії міст: як багатство та культурний розвиток здобуваються толерантністю. Львів–Київ, 2018. С. 199–200.

¹⁸ Hodgkinson J. British cast-iron firebacks of the 16th to mid 18th centuries. King’s Lynn: Hodgersbooks, 2010. 184 p.

¹⁹ Carpentier H. Plaques de cheminées. T. 1. Paris: [б.в.], 1912. 422 p.

²⁰ Hart M. T. Oorlog en ongelijkheid. Een inclusieve geschiedenis van de Gouden Eeuw. Amsterdam: Boom, 2022. 157 p.

²¹ Moffitt Peacock M. The Maid of Holland and Her Heroic Heiresses / S.J. Moran, A. Pipkin (Eds.). Women and Gender in the Early Modern Low Countries, 1500–1750. Leiden: Brill, 2019. С. 68–127. DOI: 10.1163/9789004391352_005

²² Ibid. P. 118–119

Рис. 3. Фаербек «Pro Patria»

Бенедикт Спіноза, Рене Декарт, Джон Локк, які змушені були емігрувати до Нідерландів, а також Рембрандт ван Рейн і пізно відкритий Ян Вермер – наче усі разом своїми працями показували чужі Європі громадянські свободи висловлювань, віри, друку та малювання. Цей стиль громадянських свобод не оминув, як ми бачимо, й дизайну камінних плит. «Pro Patria» є візиткою голландського стилю у чавуні періоду «Холодного Золотого Віку».

Північноголландські художники кінця 16–17 ст., услід за яскравими представниками фламандської школи, залишили нам чимало творів із зимовими сценами замерзлих річок та каналів, де міщани та селяни проводили зимові розваги (катання по замерзлих водоймах на ковзанах, санях, грою ключками у хокей тощо). За цими міськими та сільськими голландськими сценами можемо судити про характер зимових періодів у південних та північних Нідерландах від 1560-х рр. і впродовж мінімуму Маундера. З великої кількості картин із зображенням замерзлих водойм, що формують окремий жанр у західноєвропейському мистецтві, рясніють ті, що зображають сцени з крижаними річками та каналами.

Судячи з багатьох зимових (грайливих) сцен, радості катання на ковзанах, сучасному поколінню періоду глобального потепління може видатися, що морозні температури 16–17 ст. навряд чи негативно впливали на економічне життя окремих країн Північної Європи (див. для прикладу маловідому картину Деніса ван Алслоота поч. 17 ст. «Зимовий пейзаж» (рис. 4) з колишньої колекції графа Ремі де Поліньяка (фр. Rémy de Polignac, Франція). Зимові сцени зафіксовані у роботах фламандських художників: Ганса Бола (Hans Bol; 1534–1593), Лукаса ван Фалькенборха (Lucas van Valckenborch; бл. 1535–1597), гравера Пітера ван дер Гейдена (Pieter van der Heyden; бл. 1530–1572), Деніса ван Алслоота (Denys van Alsloot; 1570–1626) та глухонімого митця з Амстердаму Хендріка Аверкампа (Hendrick Avercamp; 1585–1634), піонера зимових сцен у Північних Нідерландах. Помітним був вплив на цих художників Пітера Брейгеля Старшого²³. Численні зимові сцени та пейзажі бачимо також у роботах таких південноголландських художників та представників Золотого віку у Північних Нідерландах: Адама ван Бріна (Adam van Breen; 1585–1642), Гейсбрехт Лейтенс (Gysbrecht Leytens; 1586–1656), Андріана ван де Венне (Adriaen van de Venne; 1589–1662), Крістоффеля ван ден Берга (Christoffel van den Berghe; бл. 1590–1645), Есайаса ван де

²³ Koerner J.L. Bosch and Bruegel: From Enemy Painting to Everyday Life. Princeton: Princeton University Press, 2016. 332 p.

Вельде (Esaias van de Velde; 1591–1630), Антоні Верстралена (Anthonie Verstralen; 1594–1641), Яна ван Гойена (Jan van Goyen; 1596–1656), Аерта ван дер Нера (Aert ven der Neer; 1603/1604–1677), Ісаака ван Остаде (Isaac van Ostade; 1621–1649), Яна ван де Каппелле (Jan van de Cappelle; 1626–1679) і ін. (див., зокрема²⁴) (велика добірка «зимових» картин нідерландських художників знаходиться у провідних галереях світу – Луврі, Мауріцгейс, Гаага, Національній галереї Вашингтону тощо, а також у приватних колекціях).

Рис. 4. Деніс ван Алслоот, «Зимовий пейзаж»

Погода і зимові пейзажі об'єднали цих голландських художників по обидва боки кордону війни та Мюнстерського миру, який підвів ризик під Вісімдесятирічною війною за незалежність (1568–1648). Більшість із цих картин документують один із найхолодніших етапів LIA, передають реальну зимову атмосферу і гротескові зимові розваги фламандців та голландців на різних етапах Малого льодовикового періоду 16–17 ст. Меншою мірою у роботах нідерландських митців зображено зиму у контексті Вісімдесятирічної війни за незалежність. Яскравим винятком є зображення на

²⁴ La vie en Hollande au XVII siècle. Tableaux, dessins, estampes, argenterie monnaies, médailles et autres témoignages (Catalogue). Exposition organisée par l'Institut Néerlandais. Paris: Musée des arts décoratifs, 1967. 11 janvier – 20 mars 1967.

фасадних каменях у місті Горн в Північній Голландії оповитої легендами історії, яка розповідає нам про те як одного морозного дня лютого 1574 р. захисник Вестзана (нині Занстад) Ламберт Меліш (нід. Lambert Meliszoon) посадив свою стареньку матір на санчата і сам тягнув її на ковзанах по замерзлих каналах та річках, рятуючи від іспанських солдатів. Іспанці, наздогнавши його, настільки були вражені цим проявом материнської любові, що мирно їх відпустили²⁵.

Вісімдесят років боротьби за незалежність від Іспанії ознаменували Золотий вік республіки. Проте подальша війна проти французьких військ Людовика XIV та англійських Стюартів, рік лиха та лютого холоду кінця осені – зими 1672/73 рр. перервали торгівлю, спричинили економічний занепад і завершили Золоте століття. Республіка вижила завдяки відчайдушній боротьбі й праці та військовій підтримці курфюрства Бранденбург наперекір тодішнім абсолютним монархіям²⁶.

За час Вісімдесятилітньої війни за незалежність, яка наклалася на велику європейську Тридцятилітню війну, значна частина нідерландської еліти перебралася у північні, незалежні від Іспанії протестантські провінції. Тому ми досліджуємо «нідерландський стиль» в мистецтві чавуну, але не маємо при тім «чистого продукту» з цієї країни. Англієць Джон Хоутон у своєму щотижневому зведенні торгових даних і статистики в Англії наприкінці 17 ст., писав, що «хоча Голландія – це країна, яка не має багатьох корисних копалин..., все ж дуже мало з цього каталогу (речей), що походять не звідти, особливо з тих, які найбільше виробляються, і найбільшої цінності». Серед цього каталогу невелику частку імпорту в Англії складала вишукано оздоблені чавунні «вогняні спини» камінів, привезені з Антверпена чи Амстердама. Уже в другій половині 17 ст. ВВП на душу населення в Амстердамі було в чотири рази більшим, ніж у Парижі.

Нассау-Зіген. Перші чавунні камінні плити для Нідерландської республіки.

Зведене до рангу імперського князівства, графство Нассау-Зіген і Нассау-Ділленбург з двома резиденціями, формували у Священній імперії один із центрів чавунної промисловості з виходом на північно-західноєвропейські ринки. Володіння нассаусів включали землі в Німеччині, ще більші володіння в Нідерландах, на додаток території у Швейцарії, Люксембурзі, Франції та Італії. Це був «непостійний малюнок плям, який змінювався від покоління до покоління, починаючи з дванадцятого століття», зазначав Рене ван Стіпріан²⁷. Поступово представники дому Нассау почали відігравати помітну роль у військово-політичному житті Європи, насамперед Німеччини та Північних Нідерландів.

Розглянемо одну з таких характерних камінних плит династії Нассау (зокрема її

²⁵ Hart M. T. Oorlog en ongelijkheid... P. XXII; Snijders E. De barre tocht van Lambert Melisz. URL: <https://onh.nl/verhaal/lambert-melisz>

²⁶ Panhuysen L. Rampjaar 1672. Hoe de Republiek aan de Ondergang Ontsnapte. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact, 2022. p. 11-13; Kennedy J.C. Een beknopte geschiedenis van Nederland. Amsterdam: Prometheus, 2021. P. 174-177.

²⁷ Stipriaan R. van. De Zwijger. Het leven van Willem van Oranje. Amsterdam-Antwerpen: Facto, 2022. 19 p.

гілки Нассау-Зіген), яка відкрила ринок європейських плит «голландського стилю» в умовах активної фази розширення Малого льодовикового періоду 17 ст.

Камінна чавунна плита (рис. 5) з гербом Георга Фрідріха, графа (з 1664 – принца, князя Священної Римської імперії) Нассау-Зіген (нім. Georg Friedrich, Graf, Fürst von Nassau-Siegen; 1606–1674). Його батько Йоганн VII, граф Нассау-Зіген (1561–1623), був сином Йоганна VI Нассау-Ділленбург, який приходився рідним братом лідера Нідерландської війни за незалежність Вільгельма I Оранського. Відтак Георг Вільгельм був внучатим племінником Вільгельма I Оранського. Народився він у родинному маєтку, замку Ділленбург. Георг Фрідріх був офіцером у голландській армії, губернатором у Північному Рейн-Вестфалії, Німеччина, а згодом губернатором Берген-оп-Зома у південно-західних Нідерландах (нід. Bergen op Zoom), де й помер.

Рис. 5. Камінна чавунна плита з гербом Георга Фрідріха. Ширина 74 см, висота 88 см (справжня висота її складала 110 см, 22 см були відрізані скоріш через корозію), товщина 4 см. Вага 74 кг.

На плиті зображено герб дому Нассау у чотирьох частинах, які показують головні землі-графства під владою династії Нассау: 1) Нассау: у першій частині герба зображено власне герб графства Нассау. Зазвичай це блакитний щит із золотим левом, який стоїть на задніх лапах, з червоним язиком і пазурами. Лев символізує силу і владу династії Нассау. 2) Каценелленбоген (Katzenellenbogen, земля Гессен, Німеччина): у другій частині герба зображено родовий знак цього графства. Герб Каценелленбоген зазвичай включає срібні смуги на червоному тлі, що символізує їхню незалежність і впливовість. 3) Віанден (Vianden, північний схід Герцогства Люксембург), герб цього графства Віанден включає золотого лева на червоному тлі. 4) Діц (Dietz, земля Рейнланд-Пфальц, Німеччина), на червоному тлі герба цього графства зображено двох золотих леопардів, що крокують один над одним.

Усі чотири головні землі династії Нассау були багаті на поклади залізної руди. По верхньому краю плити надпис на латині: GEOR.FRID.PRINC.NASS.GUB.RINBERG.EQVES.ORD.DANIC. (Георг Фрідріх, принц Нассау, губернатор Райнберга (Рейн-Вестфалія, Німеччина – Авт.)), лицар Данського

ордену (Ордену Слона як найвищої лицарської нагороди Данії – *Авт.*) (рис. 6). Дві колони по боках плити можуть нагадувати колони Геракла, які, зокрема, були однією з візитівок чавунних плит із регіону Франш-Конте²⁸.

Ця плита, яка дійшла до нас з урізаною нижньою частиною через корозію, знайдена у муніципалітеті Сан-Марі-де-Ре (фр. Sainte Marie de Ré), на острові Ль-де-Ре (L'île de Ré) в департаменті Приморська Шаранта (Charente-Maritime), який розташований у регіоні Нова Аквітанія на південному заході Франції.

Схожа за дизайном ціла плита знаходиться в Історичному музеї Де Вааг (Museum De Waag) у м. Девентер (Deventer) у Нідерландах. Її розмір: ширина 74 см, висота 110 см. Внизу у картуші надпис «SIEGEN»²⁹. Плита, яка своєю формою нагадує верх ранньомодерного будинку Німеччини чи Нідерландів, була виготовлена у ливарних цехах Зігерланду, ймовірно, між 1664 і 1670 рр. Тут ми відштовхуємося від дати, коли Георг Фрідріх отримав статус принца або князя Священної Римської імперії (згадка про це вже є на плиті), тобто між 1664-м і 1670 рр.; у 1671 р. Георг Фрідріх став кавалером нового данського ордену Даннеброг і згадка про цей орден на плиті відсутня (Ордену Слона він був нагороджений у 1652 р.).

Дерев'яна модель з гербом Нассау-Зіген була виготовлена для ливарного цеху раніше 1664 р., а верхній надпис по контуру плити був змінений. Майже ідентична камінна плита розташована в Museum Borg Verhildersum у Леверсумі (пров. Гронінген, північ Нідерландів). Надпис на ній згадує про брата Георга Фрідріха Йогана Мауріцу (нім. Johann Moritz Fürst von Nassau-Siegen; 1604-1679), фельдмаршала та одного з найбагатших громадян Нідерландської республіки. По верхньому краю цієї плити у Леверсумі є надпис: LMAVR.NASS.GUB.BRASIL.IMP. (Йоган Мауріц з Нассау, губернатор Бразилії). Під гербом вказано рік випуску – 1638, надпис у нижньому картуші «SIEGEN»³⁰. Йоган Мауріц став генерал-губернатором голландської Бразилії у 1636 р. У 1638 р. статтхольдером (губернатором) Гронінгена був граф Нассау-Діц Генріх-Казимир I (нід. Hendrik Casimir I van Nassau-Dietz; 1612-1640), племінник Йогана Мауріц Нассау-Зіген. Тож плита могла з'явитися у провінції Гронінгена вже в

Рис. 6. Данський орден

²⁸ Roy-Chevrier J. Nos plaques de cheminée // Mémoires de la société d'histoire et d'archéologie de Chalon-sur-Saône. 1926-1927. T. XIV. 121 p.

²⁹ Brascamp M.H. (2005). Georg Friedrich von Nassau-Siegen. URL: <https://www.brascamp.com/georgfriedrich.htm>

³⁰ Ibidem.

роки його правління. Це одна з найстаріших «голландських» чавунних плит, відлитих династією Нассау у Зігерланді для потреб Нідерландської республіки.

Висновки. Камінні чавунні плити, або фаербекі, стали важливим елементом матеріальної культури Нідерландської Республіки в період Малого льодовикового періоду, що був охарактеризований холодними зимами. Республіка, що відзначалася економічною потужністю та здатністю адаптуватися до несприятливих кліматичних умов, успішно застосувала новітні технології в металургії, зокрема виробництво чавунних плит для обігріву житла. Фаербекі стали не лише практичними елементами побуту, але й важливими культурними і політичними символами. Їхня типологія і дизайн вказували на характерні риси голландської культури, зокрема на важливість моря, яке відіграло ключову роль у розвитку голландської економіки та флоту, а також на боротьбу за незалежність і стійкість Нідерландів перед зовнішніми загрозами.

На плитах часто зустрічаються символи морської тематики, що підкреслюють значення рибальства та торговельних маршрутів для економічної стабільності Республіки. Наприклад, аркові бордюри з морськими мотивами, такі як раковини або дельфіни, підсилюють цей образ. Політичні теми, що зображають боротьбу за свободу, наприклад, сцена з «Дівою Голландії» на плиті «Pro Patria», символізують не лише національну гордість, а й активну участь жінок у боротьбі за права та свободу, що мало важливе значення для республіки в умовах боротьби за незалежність від Іспанії.

Отже, чавунні камінні плити виявляються важливими не лише як елементи побутового вжитку, але й як культурні та політичні знаки, які відображають внутрішню стійкість та національну ідентичність Нідерландської Республіки. Вони є невід'ємною частиною «Холодного Золотого віку», періоду, коли голландці змогли побудувати одну з найсильніших економік у Європі, адаптуючи свої стратегії до суворого кліматичних умов Малого льодовикового періоду.

REFERENCES

- Brascamp, M.H. (2005). Georg Friedrich von Nassau-Siegen. Retrieved from <https://www.brascamp.com/georgfriedrich.htm> [in English].
- Carpentier, H. (1912). *Plaques de cheminées* [Fireplace plates] (T. 1). Paris. (Reprint, wydrukowano u m. Oser (Auxerre)). 472 p. [in French].
- Degroot, D. (2018). *The Frigid Golden Age: Climate Change, the Little Ice Age, and the Dutch Republic, 1560-1720 (Studies in Environment and History)*. Cambridge University Press. 384 p. [in English].
- Goody, J. (2012). *Metals, Culture and Capitalism: An Essay on the Origins of the Modern World*. New York: Cambridge University Press [in English].
- Hart, M.T. (2022). *Oorlog en ongelijkheid. Een inclusieve geschiedenis van de Gouden Eeuw* [War and inequality. An inclusive history of the Golden Age]. Amsterdam: Boom [in Dutch].
- Hodgkinson, J. (2010). *British cast-iron firebacks of the 16th to mid 18th centuries*. King's Lynn: Hodgersbooks [in English].
- Herskamp, W. (2007). *Die Eiserne Bibel. Alte Ofen- und Kaminplatten im Rheinland mit Bildern zur*

- Bibel nach Holzschnitten und Kupferstichen der Meister des 15. bis 17. Jahrhunderts* [The Iron Bible. Old stove and fireplace tiles in the Rhineland with Bible pictures based on woodcuts and copper engravings by masters of the 15th to 17th centuries]. Aachen: Helios [in German].
- Kennedy, J.C. (2021). *Een beknopte geschiedenis van Nederland* [A brief history of the Netherlands]. Amsterdam: Prometheus [in Dutch].
- Koerner, J.L. (2016). *Bosch and Bruegel: From Enemy Painting to Everyday Life*. Princeton University Press. 415 p. [in English].
- La vie en Hollande au XVIIe siècle. Tableaux, dessins, estampes, argenterie monnaies, médailles et autres témoignages (Catalogue). Exposition organisée par l'Institut Néerlandais* [Life in Holland in the 17th century. Paintings, drawings, prints, silverware, coins, medals and other testimonies (Catalogue). Exhibition organized by the Dutch Institute]. (1967). Paris: Musée des arts décoratifs. 11 janvier - 20 mars 1967. [in French].
- Moffitt Peacock, M. (2019). The Maid of Holland and Her Heroic Heiresses. In S.J. Moran & A. Pipkin (Eds.). *Women and Gender in the Early Modern Low Countries, 1500-1750* (pp. 68-127). Brill. DOI: 10.1163/9789004391352_005 [in English].
- Neumann, J. (1978). Great Historical Events That Were Significantly Affected by the Weather: 3, The Cold Winter of 1657-58, The Swedish Army Crosses Denmark's Frozen Sea Area. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 59 (11), 1432-1437. DOI: [https://doi.org/10.1175/1520-0477\(1978\)059<1432:GHETWS>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1175/1520-0477(1978)059<1432:GHETWS>2.0.CO;2) [in English].
- Nijman, C. (n.d.). *Vue d'ensemble de l'histoire de la plaque de cheminée* [Overview of the history of the fireback]. Retrieved from <https://www.plaque-de-cheminee.fr/blog/vue-d-ensemble-de-l-histoire-de-la-plaque-de-cheminee>. [in French].
- Panhuysen, L. (2022). *Rampjaar 1672. Hoe de Republiek aan de Ondergang Ontsnapte* [Disaster Year 1672. How the Republic Escaped Downfall]. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact [in Dutch].
- Ronvaux, M. (2020). Le charbon de bois, clé de la sidérurgie namuroise [Charcoal, the key to Namur's steel industry]. In *Cahiers de Sambre et Meuse 2020/3* (pp. 237-259). [in French].
- Roy-Chevrier, J. (1926-1927). Nos plaques de cheminée. *Mémoires de la société d'histoire et d'archéologie de Chalon-sur-Saône* [Our fireplace plates. Memoirs of the Historical and Archaeological Society of Chalon-sur-Saône], XIV, 97-197. [in French].
- Snijders, E. (2011). De barre tocht van Lambert Melisz [The harsh journey of Lambert Melisz]. Retrieved from <https://onh.nl/verhaal/lambert-melisz> [in Dutch].
- Stipriaan, R. van. (2022). *De Zwijger. Het leven van Willem van Oranje* [The Silent. The life of William of Orange]. Amsterdam-Antwerpen: Facto [in Dutch].
- Turunen, A. (2018). *Zabuti istoriyi mist: yak bahatstvo ta kulturnyi rozvytok zdobuvaiut'sia tolerantnistiu* [Forgetting the history of the city: how arrogance and cultural development acquire tolerance]. Lviv-Kyiv [in Ukrainian].
- White, S. (2014). The Real Little Ice Age. *Journal of Interdisciplinary History*, 44 (3), 327-352. DOI: https://doi.org/10.1162/JINH_a_00574 [in English].
- Yante, J.-M. (1985). Provenance, acheminement et mise en œuvre du fer dans le bâtiment : le cas du Pays Mosan. XVe-XVIe siècles [Origin, transport and implementation of iron in construction: the case of the Mosan region. 14th - 16th centuries]. In O. Chapelot & P. Benoît (Eds.), *Pierre et métal dans le bâtiment au Moyen Âge* (pp. 293-303). Paris [in French].